Festi Maltin:
Terminoloġija u tagħrif dwar l-armar ta' barra fil-festi reliġjużi

Saviour Camilleri

Daħla

Din il-ħannieqa ta' artikli miġbura flimkien ma' kull skizz biswithom, tittratta dwar terminoloġija użata fl-armar ta' barra fil-festi Reliġjużi Maltin. Għandha l-għan li tiġbor kliem tekniku kollu possibbli biex barra li jsir magħruf mill-qarrejja, ma jintilifx mal-medda taż-żmien - għax il-miktub mhux maħrub.

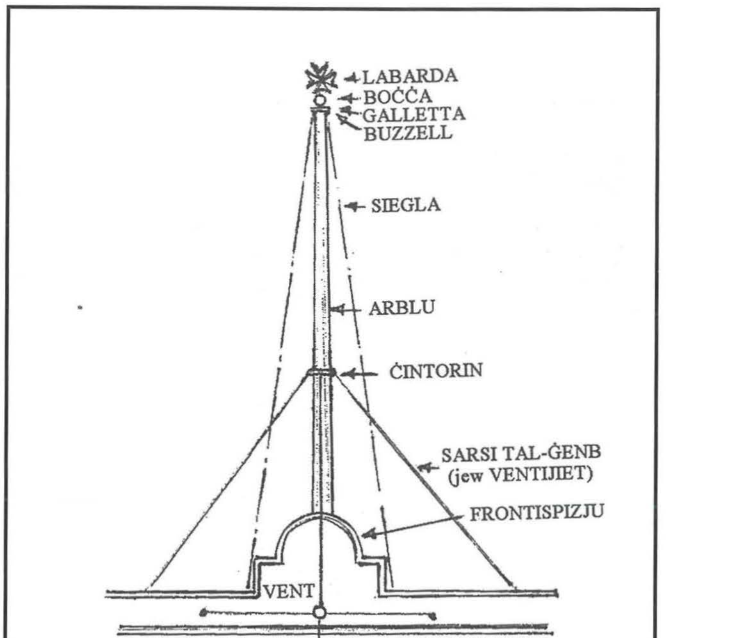

Barra li permezz tal-iskizzi ridt nerġa' nagħti l-ħajja lil dawn it-termini minsija jew mhux daqshekk magħrufa. Xtaqt ukoll inlaħħamhom permezz ta' artikli fejn l-istess kliem isib tabilħaqq it-tifsira tiegħu f'kuntest li jinftiehem aħjar u fejn dawn qed nenfasizzhom b'tipa grassa.

Biex il-Malti jżomm sħiħ id-damma ta' kliem li jkun issawwar mal-medda taż-żmien li jkun intilef jew ma għadux jingħad - għax forsi ma nkunux midħla tiegħu – bħalma hu dan il-vokabularju, tajjeb li issa, li nsiru nafuhom, nibdew nirreferu għall-oġġett bl-isem proprju tiegħu.

Qassamt din is-sensiela f'erba' fażijiet, kif inhu korrett, jiġifieri: arbli, kolonni, statwi u drapp għax hekk jibda u jispiċċa l-armar u bil-maqlub meta jiżżarma.

Ngħid li kienet biċċa xogħol għalija biex niġbor dan il-kliem tekniku u nfittex min seta' jħożżli dawn l-iskizzi li mingħajrhom ma stajtx nippreżenta dan il-proġett. Wara li ġbart il-kliem kollu possibbli mort f' diversi nħawi biex inqabbel dan l-istess glossarju, bħal Ħal Tarxien, Ħal Qormi, il-Birgu u l-bqija.

Ngħid ukoll, li kien f'waqtu li jinġabar dan il-lessiku minn fomm dawk li għadhom dilettanti tal-festi, għax għada jista' jkun tard wisq biex issib nies bħal dawn li għadhom jagħtu ħinhom u saħansitra flushom, mingħajr xejn ma jintradd lura, għajr biss, is-sodisfazzjon.

Din il-ġabra ta' kliem għandha tkun interessanti kemm għal dawk li jħobbu l-folklor, kemm għal dawk dilettanti tal-festi u aktar u aktar għal dawk id-

dilettanti tal-festa fuq l-armar ta' barra li ma jonqosx li huma stess jieħdu ħsieb l-armar.

L-arbli ta' fuq il-bjut

Daqs xahar u nofs qabel jiem il-festa, wieħed jibda jinnota xi arbli u antanjoli (antarjoli) mtellgħin f'posthom fejn kienu fis-snin ta' qabel u xi tnejn oħra ġodda jiżdiedu wkoll. L-arbli ta' fuq il-bjut u s-swar jittellgħu fil-post apposta fejn id-dilettanti jkunu ħasbu għalih minn qabel, biex ma ssirx ħsara lill-istruttura tal-binja. Mentri dak ta' fuq il-bejt jitqiegħed mal-**BLATA**. Il-blata tkun blokka konkrit f'xibka tal-ħadid fiha, biex magħha jinħakem l-arblu - ġeneralment din qatt ma għandha tkun nieqsa meta arblu ta' ċertu tul se jintrama fuq bejt ta' dar.

Biex arblu jkun meqjus armat u komplut b'kollox irid ikollu l-**FRONTISPISJU** u l-**PUPRESS**. Il-frontispisju (fondispisju) hija struttura fil-ġebla b'xi lavur jew riljiev fid-dimensjoni kollha tagħha li t-tema tissodisfa x-xewqa tad-dilettant jew partitarju li jkun. Din l-istruttura tkun fuq il-faċċata taħt l-arblu eżatt, maċ-ċinta tal-bejt, li allura, barra sservi biex tgħatti l-blata nnifisha - għax din waħedha tkerraħ meta taraha mit-triq - tagħti maestà lill-arblu nnifsu l-aktar jekk ikun twil u mislut tajjeb. Jagħti dehra isbaħ jekk ikollu pupress li hi bħal kanna ħoxna tal-ħadid li tisporġi 'l barra miċ-ċinta tal-bejt. Sabiex ma tagħtix id-dehra mhux mielsa, fit-tarf, bħala ornament, ikollha **LABARDA** ċkejkna. Din iservi biex wieħed mill-VENTIJIET tal-arblu jaqbad miegħu biex iżommu wieqaf u dritt. L-arblu jkollu mill-inqas ikollu tliet ventijiet jew **SARSI**.

Fuq l-arblu sewwa, tintrama kull tip ta' labarda jew ornament ieħor, ngħidu aħna pinnur jew **'NOMINE DI MARIA'** eċċ... li ġeneralment jirrappreżenta aspett mill-ħajja jew il-matirju tal-patrun/a qaddis/a tal-lokal. Jista' jagħti l-każ li flok dawn, jitqiegħed globu. Dan jibda jinxtegħel ukoll minn xi ġimgħat qabel u l-kulur tad-dawl ivarja skont ma' liema xaqliba - jekk ikun partitarju - dan ikun jagħmel. Dan jgħodd biss fejn hemm aktar minn

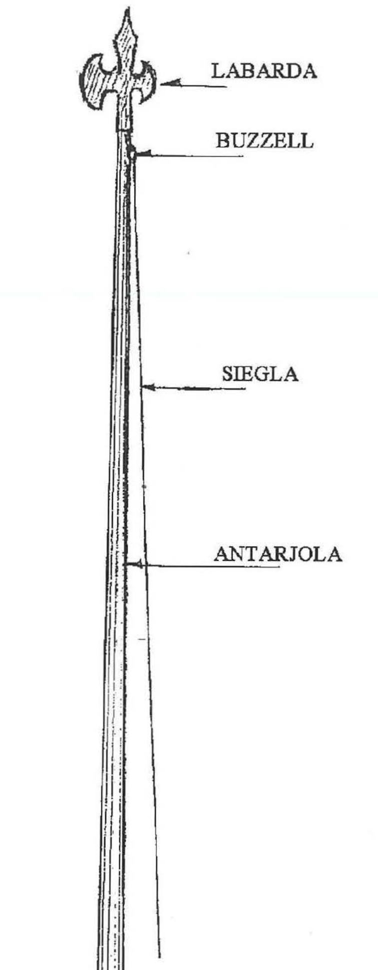

ANTARJOLA: arblu li miegħu tittella' bandiera jew bandalora

partit wieħed f'festa waħda. Tittella' wkoll **GIRLANDA** li għandi nifhem tkun taqbel mal-istess kulur tal-globu. Naturalment biex l-arblu jkun jidher fl-aħjar dehra, ikun tqalfat u miżbugħ kemm-il passata jekk kellu bżonn. Insomma dan ikun armat minn kollox bl-aċċessorji biex jiem qabel il-festa tibda tidher xi bandiera.

Fl-jiem tat-tridu, novena jew kwindiċina, tibda tittella' bandiera u tibqa' hemm tul dawn il-jiem li jkunu bit-tħejjija għall-festa u ġeneralment jew tkun ta' Malta, tal-Papa jew tar-Reliġjon (ħamra b'salib abjad). Filgħaxija jkun hemm min itella' l-festun tad-dawl li barra li jkollu bozoz bojod jista' jżewwaqhom bil-kuluri tal-lokal jew kulur-aspett minn tal-patrun/a. Meta mbagħad tidħol il-festa sewwa, jiġifieri l-aħħar tlitt ijiem, il-bandieri jkunu ta' ċertu preġju u kull ġurnata tittella' bandiera waħda aħjar minn oħra, sakemm f'nhar il-festa tittella' l-aqwa u l-isbaħ bandiera li jkollu d-dilettant li tkun tiffigura aspett prinċipali mill-ħajja tal-patrun/a. Hemm min, ukoll, nhar il-festa, mal-bandiera jtella' żigarella, li jekk jinzerta riħ ħafif tagħmel sabiħ tittajjar ftit aktar fit-tul mill-bandiera.

L-Antarjola (antaljola/ antanjola)

Wara li jkunu ttellgħu l-arbli ta' fuq il-bjut u s-swar, ikun imiss l-arbli jew aħjar l-**ANTARJOLI** (terminu eżatt) li jitqiegħdu fl-art biex magħhom ikun jista' jitwaħħal, jintrama jew jiddendel armar ieħor. Kif għidna qabel, il-festa jkun baqgħalha xi ħames jew sitt ġimgħat għalkemm it-tul taż-żmien li matulu jintrama l-armar ivarja minn post għall-ieħor għax dan jiġi ddeterminat skont kemm hemm armar x'jintarma.

Li ma għidniex fl-ewwel taqsima

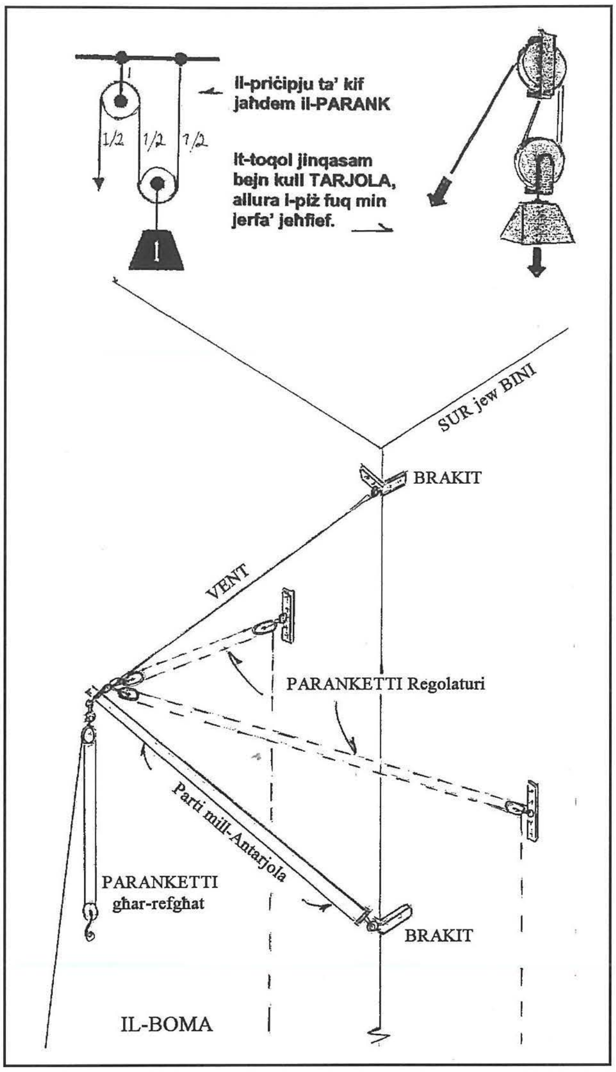

kien, li dan ix-xogħol jagħmluh nies voluntiera jew aħjar id-***dilettanti tal-festa*** li minn issa'l quddiem nirreferi għalihom bħala tali. Għalkemm f'daż-żmien ikunu fl-eqqel tax-xogħol tagħhom, dawn 'il-ħbieb tal-festa', ikunu s-sena kollha għaddejjin bil-manutenzjoni, jew joħolqu armar ġdid fl-imħażen tagħhom. Ix-xogħol tagħhom jibda bit-tqegħid tal-arbli fuq is-swar jew bjut (kif semmejna diġà) u jibqa' sejjer sakemm jinħareġ u jintrama l-armar kollu, jiżżarma u wara jintrefa' f'postu.

It-tqegħid ta' dawn l-antarjoli jibda, billi jitħaffru l-ħofor fl-art. Qabel fiż-żmien, il-ħofra jew toqba fl-art kienet issir manwalment; hawn min jirreferi għaliha bħala l-**BEJTA** jew **SKAZZA**, - din tal-aħħar Isla. Kienet titħaffer bl-**ISKARPELLINA**, forma ta' kanna ta' ħadid mastizz li f'waħda mit-truf tkun ġejja bix-xafra u allura tinsinn biex tħaffer aktar, u fit-tarf l-ieħor kienet tkun bil-ponta biex tħammel. Iżda din l-iskazza jew it-toqba fl-art kienet titwessa' aktar milli kien ikun hemm bżonn bit-tħammil tal-idejn. Ġara li dan l-aħħar dawn il-ħofor bdew isiru bil-*jackhammer*, jiddawru bil-konkos u jingħalqu b'tappiera tal-ħadid u hekk jiġu skont id-dimensjoni li joqgħod arblu jew serratizz. Forsi hu minn dan lat, li issa wieħed beda jirreferi għaliha bħala 'bejta'. B'din il-manjiera ġdida, ma kienx hemm għalfejn li wieħed joqgħod iħammel kull darba imma kemm jillieva t-tappiera u dritt jitqiegħed l-arblu barra li jiffranka jpoġġi madwaru dak il-ħafna injam li t-terminoloġija tagħha tvarja minn **IFILSA, KUNJARDI** jew **TAKKARIJA.** Biex l-injam ikun sod madwar l-arblu ħalli ma jitħarrekx, tintuża **MAZZA** għad-daqqiet fuq l-injam.

Niġu għall-antarjol fih innifsu. Dan jista' jkun kemm tal-injam u kemm tal-ħadid, forsi dal-aħħar, aktar qed ikun tal-ħadid. Arblu tal-ħadid għandu l-vantaġġ li ma jaqsamx u għalhekk ma jkunx hemm il-ħtieġa li jitqalfat u wara jinżebagħ. Iżda tal-ħadid ma jkunx mislut pulit - ġej għal xejn 'taper' - bħal dak tal-injam.

L-antarjol jintrama bil-labarda jew b'kull ornament ieħor fir-ras tiegħu bħall-arblu ta' fuq il-bejt iżda mhux bil-globu bid-dawl elettriku. Meta jitqiegħed f'postu, ikun lest bis-**SIEGLA** (ħabel) u l-**BUZZELL** biex miegħu titella' l-bandiera jew bandalora. Is-siegla tkun ħabel mhux oħxon ħafna u l-buzzell minn ġo fih ikollu **TARJOLA** (***taljola***) iddur biex jittella' d-drapp.

Ladarba l-antarjoli jkunu f'posthom, jibdew jitwaħħlu magħhom l-ventijiet biex jiddendel id-dawl elettriku msejħin **FESTUN/FESTUNI** u jekk b'figura dekorattiva, mela **RUŻUN/ RUŻUNI**. F'dan l-istadju wkoll jitwaħħlu l-ventijiet fit-triqat, li magħhom se jiddendel id-dawl (festuni) jew ħbula bil-bziezel (sing. buzzell) bil-lest għall-armar tad-drapp fil-festa. Tul il-festuni ġeneralment tkun għaddejja **LIEDNA** fejn dari kienet tkun tal-ħaxix veru, illum artifiċjali. Dan biex il-festun ma jkunx jidher bħala wajer għeri imma b'tiżjina fl-istess ħin.

Apparat u aċċessorji użati fl-armar tal-festa ta' barra

Waqt l-armar jintużaw kull tip ta'aċċessorji minn ħbula sa paranki. Ngħidu aħna, **LENEZ (sing.lenza) jew SWIEGEL/SIEGLI (sing. siegla), VENTIJIET** u wajers tal-azzar jew fildiferru, **BZIEZEL/ BUZZELLI (sing.buzzel)** u **PASTIEGI** li jitwaħħlu bil-lest għat-tlugħ ta' kull tip ta' armar. Il-passaperla u l-ispag ma jonqsux u dejjem ikunu fil-qabda. Sal-**PARANKI** u **BOMI** jintużaw biex jittellgħu statwi kbar fuq il-kolonni fl-iljieli viċin sewwa tal-festa.

Infisser ftit it-terminoloġija: **LENZA** jew **SIEGLA** huma ħbula li ma jkunux ħoxnin, għat-tlugħ ta' xi drapp bħal bandalora; **BUZZELL**, huwa l-qafas li fih ikun hemm it-**TARJOLA/TALJOLA** li minnha jgħaddi l-ħabel biex jittella' d-drapp; **PASTIEGA** hija buzzell imdaqqas għal aktar toqol; **PARANK** hu

apparat b'aktar minn tarjola waħda użat bies jerfa' affarijiet tqal ħafna. Pereżempju fl-Isla, tittella' statwa kbira ta' *Malta Rebbieħa* fejn jintuża parank imqabbat ma' vent tal-azzar u li jikkonsisti f'sistema ta' tarjoli b'ċimi għaddejjin minn ġo fihom u li dawn kollha, flimkien mal-vent, ikunu qed jaqsmu t-triq prinċipali. Tarf wieħed taċ-ċimi, li jkollha ganċ kbir, jintelaq lejn l-art biex l-istess ganċ jidħol f'ħolqa li tkun f'dahar l-istatwa. Imbagħad, fl-lejlet il-festa, billejl, ċorma rġiel mill-art, wara li **JIMBRAGAW** l-istatwa sewwa, jiġbdu għalenija ċ-ċima fejn l-istatwa tibda tielgħa bil-mod waqt li oħrajn fuq kull naħa tal-bjut jidderiġu l-istatwa biex tiġi għan-nofs tal-kolonna u xi tlitt irġiel oħra fuql-kolonna jidderiġu l-istatwa biex titqiegħed f'postha sewwa, fil-**BOKKA.**

Il-Birgu, għal dan il-għan, jużaw **il-BOMA** (arblu oħxon imqabbad mal-ħajt tas-sur bil-ħbula, biex permezz tiegħu wkoll itellgħu l-qaddis tagħhom. Oħrajn jużaw xi krejn jew apparat ieħor bħal winċ jew **IMRADD**. Malli l-istatwa tkun waslet biex titqiegħed fil-post sewwa, tisma' min jgħajjat **vira** (tella'), jew **majna** (niżżel) sakemm l-istatwa titqiegħed f'postha sew u tkun fi żgur.

AĊĊESSORJI UŻATI FL-ARMAR TAL-FESTI

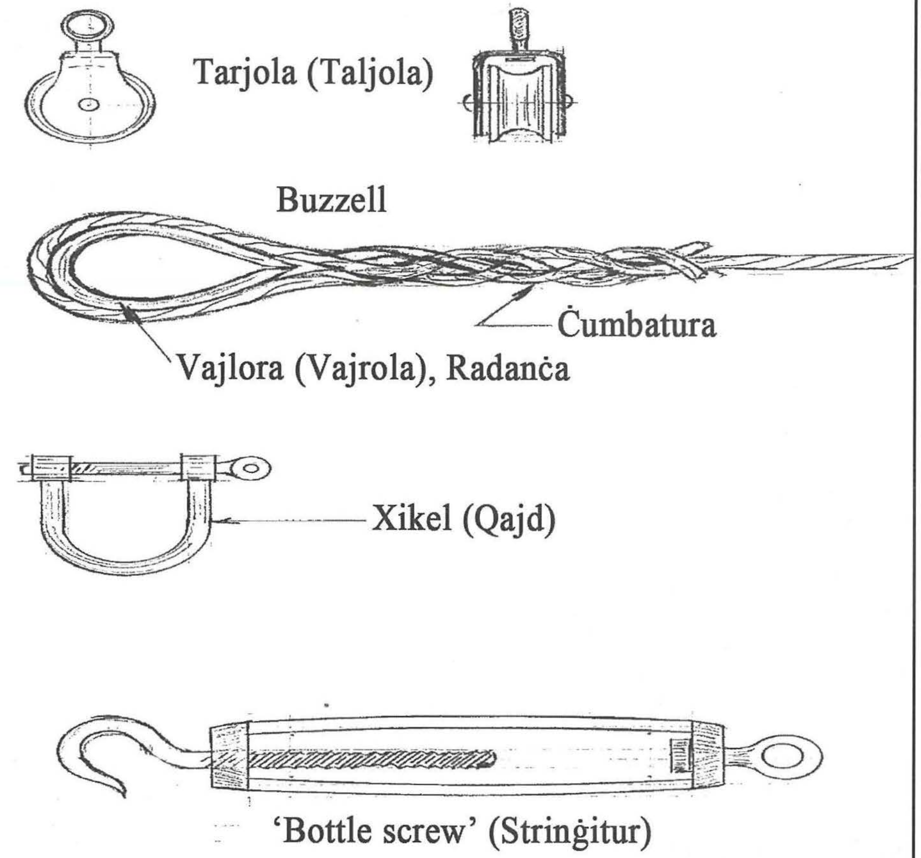

Fl-armar insibu l-aċċessorji oħra bħal: **VAJLORI(VAJROLI), RADANĊI (ANELLI), QAJD/XIKEL** ***(qjud u ixkla),*** **STRINĠITURI** ***(bottlescrews).*** Mal-ħbula jkun hemm iċ-**ċumbaturi** li ġieli jduru mar-radanċi **.** Ta' min jgħid li fil-ħbula tidħol is-sengħa ta' ċumbatur.

Ħajr speċjali lis-Sur Pio Mangion għall-materjal provdut tal-iskeċis

Il-Kumitat tal-Għaqda Soċjali Madonna tad-Duttrina jirringrazzja lid-ditti kollha li rreklamaw f'dan il-ktieb filwaqt li jħeġġeġ lil kulħadd biex jagħmel użu mill-prodotti u s-servizzi li joffru dawn id-ditti.